

בין טהרנות לעילגות

במאי 2016 | רוביק רוזנטל

נוסח ראשון של המאמר הוצג בכנס איל"ש, 15.10.06

הדרך היחידה לצמיחת השפה, הידורה ועושרה, הוא בדיאלוג בין נציגי השפה מטעם המדינה, מטעם הציבור ומטעם עצמם, לבין מחיי השפה, שאינם אדם זה או אחר, אלא התינוק הישראלי שנולד לפני שעה קלה, ואשר ידבר עברית כל חייו.

רבים מן העוסקים בחקר השפה והוראתה שייכים בלי דעת לקהל לא מוגדר שאפשר לקרוא לו "נציגי השפה העברית עלי אדמות". הקבוצה הזו מכילה מורים ללשון לסוגיהם, עורכים לשוניים, יועצי לשון במוסדות שונים, בלשנים שימושיים בתואר ובמקצוע, ולעתים אנשים מן היישוב שסביבתם רואה בהם סמכות לשונית. בעוונותי הסתפחתי לחבורה הנכבדה הזו בשלב כלשהו של חיי, ותוך זמן לא רב נחשפתי להווי הכמעט-יומיומי של המעמד החדש.

ניסוי וטעייה או ניסוי ותהייה

מכתב דואל. "במשפחה שלנו מתקיים ויכוח לאורך

שנים: האם אפשר לומר הכביסה תולה, או רק או הכביסה תלויה? אנא עזור לנו ליישב את הויכוח!"

טלפון לביתי באחד מימי השבוע, השעה 1630. "שמי אילן ואני עובד במשרד עורכי דין זה וזה. התגלע בינינו ויכוח: האם מותר לכתוב במסמך רשמי את הביטוי 'יומולדת' במילה אחת?"

טלפון נרגש ומבוהל: "איך אומרים, ניסוי וטעייה או ניסוי ותהייה?"

שאלה מודאגת מידיד: "קראתי לחברה שהקמתי 'תובנות' ופתאום אמרו לי ש'תובנות' איננה מילה תקנית. האם עלי לשנות את שם החברה?"

אימייל: איך אומרים, "חדשות לבקרים" או "חדשים לבקרים"?

מה נכון, שמונה עשרה, שמונה עשרה, או שמונה עשר?

איך אומרים, אפילו במלעיל או אפילו במלרע, דווקא במלעיל או דווקא במלרע?

שאלה בטלפון מאם עברייה: "הבת שלי עונה היום על שאלון בצבא. מי שמצליח יוצא לחופש, רק אתה תושיע אבל אני צריכה את התשובה עכשיו: מה זה "שגר פגר"?"

ככל שחלפו השנים במעמד החדש התברר לי שבעניין הסבוך הזה, עניין ה"מה נכון לומר" או "מה נכון לכתוב", מתגלית בין הישראלים שניות הגובלת בפיצול אישיות. מצד אחד, הישראלי המבקש סעד לשוני מעוניין בתשובה שתייצג עבורו את העברית הנאה, התקינה, הנעדרת פרצות. הוא מאמין שיש עברית כזו, שהיא ספונה היכן שהוא, אולי באיזו כספת שמורה היטב, ואצלי המפתח. אני אכנס רגע לאולם הכספות, אשלוף עבורו את התשובה האחת והיחידה הקיימת ומעתה יסתיימו סבלותיו או מריבותיו. כאשר אני משיב, לא פעם ולא פעמיים, שקיימות כמה תשובות אפשריות, שאין במקרה מסוים צורך להכריע בין "נכון" ל"לא נכון" התגובה היא לעתים של כעס, אכזבה ואפילו בוז. בשביל זה משלמים לי?

אבל יש גם צד שני, והוא לכאורה סותר את הראשון, כפי שאומרים, בזווית של 360 מעלות. ישראלים לא אוהבים שמתקנים אותם. הם מתעבים נציגי שפה. אחת הקוראות שלחה לי בעניין זה מכתב ארוך ובו סיפרה על נסיעה מאורגנת להרי טורקיה שהתקלקלה בגלל שני מטיילים שעסקו בעקשנות בתיקון השפה של המשתתפים עד שמשתתפים כמעט השליכו את השניים לתהומות. אני עצמי, שאינני מן המתקנים מיוזמתם ובוודאי אינני מן הטהרנים זוכה שוב ושוב לתגובה כשאני מגיע למפגש, "עכשיו אני צריך להיזהר בכל מילה שאני אומר", או "זה מה זה מלחיץ לשבת על ידך". נציג השפה הרשמי יותר ופחות נתפס כמעין שוטר קפדן ומעצבן שרצוי לעבור לצד השני של המדרכה כשהוא מתקרב, או כמו שאומרת אחת מגיבורות שרה שילה ב"שום גמדים לא יבואו": "באה הסכין של העברית: אחד שמתקן את הדיבור, ואחד שמתקנים לו אותה".

נציג משטרת השפה הוא גם יושב בקהל ועט עליך במהלך הרצאה בענייני לשון כאשר אתה סוטה ימינה ושמאלה מאותה מלכה חסודה או אוצר ממון ספון בכספות, "העברית הנכונה". זה יכול להיות שימוש מקרי ב"ראיתי אותם" במקום "ראיתי אותן", ב"בהם" במקום "בהן" ואפילו חטא איום נוסח "עברתי בצומת הזאת שוב". אבל אין מדובר רק בתיקון הדיבור. טוקבקיסט שחתם בשם "ישראל, ישראל" עט עלי על שהשתמשתי במדורי במילה "אגב" במקום בצירוף "דרך אגב".

מתרגמת מובילה ועטורת פרסים סיפרה לי שהיא לוקה בבעת מסוג שאינו מוכר בספרות הרפואית: בעת עורכים לשוניים. אלה מתרגמים לה בעקביות כל סינור לסינור ומזרון למזרון, מכריעים עבורה בין החלופות "מפני ש", ו"משום ש" על פי מה שהם סבורים שהוא הנכון ואין בלתו, מחליפים "אי אפשר היה" ב"לא היה אפשר", ואת הביטוי "נורמאלי" המירו בעת העריכה ל"רגיל". המאבק של כמה מתקנים בשימוש במלים לוועזיות מזכיר את ימי גדוד מגיני השפה.

לשונאי ידען ובעל השפעה נוהג לתקן באופן עקבי

ובכל הזדמנות כל מי שמעז להוציא דבר לעז מפיו, ומגיש לו מייד זר של חלופות עבריות לבחירה. במפגש שבו השתתפנו שנינו העזתי להשתמש במילת הלעז המחפירה "או קיי", ומיד זכיתי לתזאורוס: בסדר. נכון. הריני מאשר. לאחרונה נוהגים כותבי הכתוביות בעברית בטלוויזיה לתקן טעויות מזדמנות של הדוברים, ואפילו להציב מילה עברית במקום המילה הלועזית בה השתמש המדבר, שעשוי להיות איש משכיל ורהוט, והרי לכם פיצול אישיות בשידור חי. עוד זה מדבר, וזה מתקן אותו בכתובים.

דוקטור ג'קיל מאמין שבכספת שוכן מטיל הפלטינה הבורקת וחסרת הפגמים הקרויה עברית נכונה, או אולי זו היפהפיה הנמה במבצר עתיק. מיסטר הייד סבור שהעברית הנכונה היא המצאה של ממסד עלום המעוניין לשלוט בו ולרדות בו. הממסד הזה התגלם בעבר בדמות המורה חסידה או המורה שמריהו, ולשירותו עמד ספר תקנות אימתני בדמות "ודייק", שבו נכתב שוב ושוב, "אמור כך – ואל תאמר כך". שם לימדו אותנו צמד הכותבים בלשון חמורה את התהום הסמנטית הפעורה בין למה ומדוע, בין עלול לבין עשוי ובין פרש בשין ופרס בסמך. את המורה חסידה, שהתברר לי בדיעבד שהיא דמות לא בדויה ואפילו נערצת, שכחנו, אבל "ודייק" ממשיך להלך אימים על תלמידי העברית שבגרו. הישראלי של אותן שנים לפחות חש שהוא מדבר וכותב תמיד, ללא יוצא מן הכלל, בעברית משובשת, וכי השגיאה הבאה כבר עומדת על דל שפתיו.

יש להם את ההרגל הזה

על מה מעידה השניות הזו? נוח יהיה לומר שהיא

מעידה על כך שקיים פער טבעי בין משלבים. זו נוסחת הפלא המרגיעה: יש משלבים, המשלב הגבוה הוא טירה מופלאה על חוף אגם, המשלב הבינוני הוא בית דירות בעיר בשרון, המשלב הדיבורי הוא שיכון זנוח בפריפריה, והסלנג פועל בפאתי הכבישים ובחוף תל ברוך. לא תגור מילה במשלב זולתה, והרי לנו מצפן במים הסוערים. שא עיניך אל המשלב הגבוה מן המשלב שבו אתה נוהג לדבר, ואם לא תגיע לדרגתו, לפחות תדע לאן עליך להגיע. הנוסחה המפתה הזו מניחה שככל שהמשלב גבוה יותר כך הוא נכון ותקין יותר, ועכשיו, צא ולמד.

שק החבטות של תפיסת המשלבים הוא הסלנג. על פי תפיסות שאינן נחלת רבים אך קולן נשמע הסלנג, שהוא מעין משלב, הוא משחית השפה. הוא קורא תיגר על התקן, הוא חודר בעורמה למשלבים גבוהים ממנו ואינו מאפשר להם למלא את תפקידם. אין לי כל כוונה להיות עורך הדין של הסלנג במשפטים הציבוריים הנערכים לו, אבל במקרה זה הסלנג בהחלט חף מכל פשע. הסלנג אינו מאיים על התקן ואינו מבקש לקעקע אותו, אלא להיפך, הוא זקוק לשפה נורמטיבית כדי להתקיים. הרי הסלנג היא אותה קריאה סמויה של הדובר: "עכשיו אני מבקש לדבר באופן לא נורמטיבי מפני

שבאמצעות הדיבור אני רוצה לשבור מחיצות, להתרגש, לגדף או להשתעשע. אתם שם למעלה, שמרו על התקן, כדי שיהיה לי מה לקעקע". הסלנג הוא מרד זמני ולא מחייב בנורמות בלי לערער על תוקפן.

תשובה אחרת לפיצול האישיות המטריד הזה מצויה בכתבי בלשנים שונים שעסקו בנושא, והיא ההבחנה בין "תקן" לבין "סטנדרט". היא מבטלת לכאורה את התגיות "נכון" ו"לא נכון", וקובעת תגית חדשה: מה שזכה לתו של כשירות על ידי גורם מוסמך כלשהו הריהו "תקן", ומה שלא זכה לתג כזה אך מקובל על הבריות הריהו "סטנדרט". אפשר להמחיש את הפער הזה בסיפור שמביא חיים בלנק בספרו "לשון בני אדם": "מורה אחד טען באוזני מנהל בית הספר, שהצליח לעקור מלשון תלמידיו את כל השיבושים השגורים בפיהם. כשבא המנהל לבדוק את אמיתות הדברים נוכח שלשונם של התלמידים נקייה אמנם משיבושים רבים, אלא שהם מתעקשים לומר "יש לי את זה" ו"אין לי את זה". משפנה למורה והביע את תמיהתו ענה הלה: "מה לעשות? יש להם את ההרגל הזה, וכנראה לא הצלחתי לעוקרו".

הצרפתית של המשפחות הטובות בפריס

ההבחנה בין סטנדרט לתקן היא הבחנה תיאורית

מעניינת, אך היא אינה פותרת את הבעיה. לכל היותר היא מצמצמת את החזית: מעתה נעים חיינו במתח שבין ה"סטנדרט" לבין ה"תקן". ואולם, היא אינה מעניקה לנו יכולת הכרעה וניווט, ואינה מבהירה מתי יכול סטנדרט להפוך לתקן, מהם קני המידה האמורים לעמוד לנגד עיניהם של אנשי התקן, ומהם אמצעי הביקורת של הדוברים בשפת הסטנדרט לנוכח השפה האידיאלית-לכאורה הגלומה בתקן.

תפיסת המשלבים ותפיסת ה"סטנדרט – תקן" כגורמים המכוונים אותנו יכולה אולי להתאים לתרבות לשונית אידיאלית, שבה נוצרת במהלך הדורות שפה נורמטיבית מוסכמת, הזוכה לחיזוק על ידי מוסדות החברה למיניהם, יש כאלה המציינים כדוגמה את "האנגלית של המלך", "הצרפתית של המשפחות הטובות בפריס", או "ההולנדית המחונכת".

בערבית נוצר כידוע חיץ כמעט מקודש בין הערבית הספרותית, המקובלת בין כל דוברי הערבית, לבין הלהגים המרובים של הערבית המדוברת. תקופה ארוכה היו שניסו לקרוא לעברית המופתית של העת החדשה "לשון הספרות". גם המודלים בתרבויות הלשוניות שהזכרתי נסדקים במהלך הדורות, כולל בערבית. העברית החדשה ודאי אינה יכולה להתאים למודל הזה. העברית חיה ומתפתחת בתנאים של מעבדת לחץ, שבה היקף השאלות הדורשות קביעה נורמטיבית רב, ולמעשה אי אפשר להשתלט עליהן אלא רק לדלוך אחריהן. כך במקרים בהם חסרה קביעה נורמטיבית מלכתחילה, שכן הבעיה לא עלתה על שולחן הדורות הקודמים. כך במקרים בהם המשתמשים בשפה יוצרים באופן טבעי מילים וביטויים בכל התחומים, הלקסיקלי, הדקדוקי והתחבירי.

אלה דורשים תשובה: נכון או לא נכון, ראוי או לא ראוי, ואין מי שיעניק אותה בזמן קצר, ועד שניתנת התשובה, הצורה החדשה כבר התקבעה בשפה.

אוצר המקורות היהודיים, המהווה את בסיס העברית החדשה, אמור לספק תשובות נורמטיביות, אבל זו אשליה. המקורות משאירים שאלות רבות מאוד פתוחות או ניתנות להבנה לכאן או לכאן, ויש בהם יוצאים מהכלל רבים. המוצא הדחוק "שבשתא כיוון דעל – על" הוא מוצא מעגלי שדבק בו אבק התחסדות. לפי כלל זה מה שמופיע במקורות הוא הנכון והתקין, ואם מה שמופיע במקורות אינו נכון ואינו תקין על פי מה שקבעו מכונני התקן, הריהו שגיאה נסלחת. ואולי עדיפה תשובה שונה, שאפשר להחיל אותה לפחות על חלק מן המקרים: אם במקורות מצאנו יוצאים מן הכלל, הרי שליוצא מהכלל יש לפחות אבק תקינות. אם סופרי כל הדורות חיו בשלום עם "שגיאה" מסוימת, מדוע לא נוכל גם אנחנו לחיות אתה?

לכך יש להוסיף את המעמד המיוחד שזוכה לו שפת הדיבור בהתפתחות העברית החדשה. התפיסה היהודית המסורתית הורשישה לנו הנחה מובנית כי שפת הדיבור משנית לשפת הכתיבה, מופע משובש שלה, השאלה זמנית של כלים לשוניים לצורך שימוש והחזרה. מנהיגי מהפכת העברית החדשה גרסו לעומת זאת, שפיתוח והנחלה של שפת הדיבור העברית היא המפתח לתחייתה של העברית. המפתחות האלה שניתנו לשפת הדיבור נותרו בידיה והיא לא אצה להחזיר אותם לשפת הכתיבה. ההצלחה היתה מעל ומעבר לחלומות המנהיגים, ולא ברור אם הם היו מאושרים לנוכח תוצאותיה. שפת הדיבור, דהיינו, השימוש הטבעי והמשתנה של דוברי העברית היתה לנווט הסמוי והגלוי של השפה. היא מכוונת כבר מזה שנות דור את היוצרים בעברית, היא מכוונת את שפת התקשורת, היא הבסיס לתקשורת האינטרנט שהשפעתה על השפה עצומה ועוד תגדל. היא קובעת אם מילה חדשה שנוצרה במסד מסוים, ברחוב או באקדמיה, תיקלט.

כאן אתם ודאי מתקוממים. הרי שפת הדיבור בהגדרתה במאפיינים ידועים של גמגום, חזרות ושיבושים תחביריים, האם אלה יכולים להיות מופת או מורה הוראה? זו טענה נכונה, אבל היא מחייבת אותנו להבחין בין עיקר לטפל. הטפל הוא האופי הלא סדיר של שפת הדיבור, והוא נובע מתהליכים קוגניטיביים יותר מאשר מן הלשון עצמה. העיקר הוא, ששפת הדיבור היא הזירה שבה השפה חיה ומתפתחת. היא מציבה אתגר מתמשך למקבץ הכללים והחוקים של השפה העברית המצוי בספרי הדקדוק לדורותיהם ובכללי האקדמיה. ספר הכללים הזה רחוק מלהיות סגור וחתום, ובאותם מאות ואולי אלפי פתחים קטנים וגדולים דוברי השפה הם גורם מכוון ואפילו מכוון. שם גם מצויה אי הנחת שלנו, התחושה שהשפה מתעתעת בנו, שאיננו יודעים מה נכון, ובעצם, על פי השניות אותה הצגתי, שהכל לא נכון על פי דוקטור ג'קיל, והכל נכון על פי מיסטר הייד.

הדרך להבין את המתח הזה מחייבת בפילוח ובפיצוח מסוים, שכן הוא קיים בשדות ובתחומים רבים של השפה. אנסה להציג כמה מהם עם דוגמאות.

האם יש לפסול כבלתי תקינים מלים נפוצות כמו "מזרון" או "מכבסה"?

מה דינו של ההיגד "הסופר רשם ספר"?

מה עלינו לעשות עם הביטויים "זה מרגיש לי" ו"ככה זה מרגיש"?

האם "בראש וראשונה" הוא שגיאה חמורה, או חלופה סבירה ל"בראש ובראשונה"?

האם צורות ההגייה "לטלפן", "שפנפנה", "מסכים" ו"לפכב" הן סטייה טבעית מחוקי בגד כפת או חטא לשוני חמור?

האם מותר לומר "לרכב" במקום "לרכוב"?

האם צירוף נוסח "דוברי וכותבי השפה" הוא תקין, או הדרך הנאותה היחידה היא "דוברי השפה וכותביה"?

מה נכון לומר, "הדו-שיח" או "דו השיח"?

האם מותר לומר "בפריס", "בפרמיאל", או על פי הסיפור העתיק של נתיבה בן יהודה, נזירה ופומר?

האם תקין להגות "כמה" ו"חוזר חלילה" במלעיל?

האם מותר לומר כאותו מורה אומלל "יש לי את הספר"? האם נכון לומר כי "הסרט היה מאוד יפה", או כפי שקובעות העורכות הלשוניות של המתרגמת המבועתת שלנו, רק "הסרט היה יפה מאוד"?

האם חובה להכניס פסיק לפני וי"ו החיבור במשפט מחובר, או לפני המלית ׀ במשפט זיקה, ומה בכלל דינם של חוקי הפיסוק למיניהם?

"בוא נראה מה אומרת האקדמיה"

אין לי כל כוונה להיכנס לשדה המוקשים ולקבוע כאן מה דעתי על כל אחת מהשאלות האלו, אם כי אני עושה זאת כשאני נשאל. בעניין הפיסוק גם הבעתי את דעתי בהרחבה כתחום שבו החוש הלשוני חייב להכריע ולא הכלל, וגם מחוקקי כללי הפיסוק כבר נסוגו מעמדות קודמות שאחזו בהן. אני מניח שלכל אחד מכם יש דעה בעניין זה ואחר, בעניינים רבים ניתן להסכים ובאחרים להישאר חלוקים. השאלה היא מה צריכה להיות עמדתנו כנציגי שפה מוסמכים פחות או

יותר בשאלה העקרונית של תיקון שגיאות וקביעת נורמות. מה נאמר לישראלי המפוצל והחצוי שלנו בכל שאלה שיעלה לפנינו מעתה ואילך?

התשובה הנוחה והמנחמת במקרים היא, "בוא נראה מה אומרת האקדמיה". יש לי כבוד רב לאקדמיה, אבל האקדמיה אינה משוחררת מנטל השניות הישראליות. למעלה מזה, היא מצויה בלב לבה של השניות הזו. היא המקום אליו נושאים עיניים לשמוע מה פסקה, ומאיך, היא מוקד ללגלוג על פסיקותיה ועל מלים שחידשה. אפשר לטעון שהשניות הזו דומה למצבו של כל ממסד, בעיקר בחברה הישראלית שאינה אוהבת ממסדים וכללים. אבל האקדמיה אינה בית מחוקקים הקובע כללים הניתנים לאכיפה ומעמדם משפטי, ואינה ממשלה המחליטה החלטה וזו יוצאת מיד אל צינורות הביצוע, וטוב שאינה כזו. האקדמיה היא עוד שחקן במשחק החיים של העברית הישראלית, היא פועלת בתחום שאינו סובל עודף של כללים וסמכויות פורמליות, תחום התרבות בכלל והשפה בפרט. ודאי שאין לפטור אותה מן הוויכוח מהי נורמטיביות ומה גבולות הנורמה. להיפך: היא הראשונה בה הוא מתקיים ולפחות אמור להתקיים.

גורם חשוב אחר כאן הוא המילון העברי. מילונאים הם קובעי הלכות, לא תמיד מדעת או מרצון. על דרך השלילה נקבע למשל בוויקיפדיה הכלל הבא: "מילון הסלנג המקיף הוא מילון מצוין, אין להשתמש במילים המופיעות בו בערכים בוויקיפדיה". תתפלאו, דווקא אהבתי. עכשיו כולנו יודעים, לפחות בתחום הלקסיקלי, כמו אותו דמון סוקראטי, מה לא תקין, מה אינו נורמטיבי. אבל היא אינה מסייעת בשאלה מה כן.

גורם נוסף שהוצע כאמור כמועמד מתאים לקביעת הקאנון הלשוני הוא מה שקרוי "המופת התרבותי" או "לשון הספרות". ועל כך יש לתהות בימים אלה תהייה גדולה. מיהו המופת התרבותי המכונן שפה? עמוס עוז או אורלי קסטל בלום? נעמי שמר, מאיר אריאל או זמרי הראפ? ואולי מופתי העבר? ש"י עגנון הענק, שלשונו לא פילסה נתיב ללב הישראלים? ס. יזהר הגדול שלשונו נדמית לעתים כלשון פרטית? ביאליק או ברנר? אלתרמן או עמיחי? צר לי. כולם טובים בעיני, אבל איש איש ולשונו והרגליו ומקורותיו, אין בידיהם הכלים לגבש את המופת התרבותי הלשוני שיגאל אותנו ממלחמות השניות.

לנטוש את ציד השגיאות והשיבושים

מה כן? אפשר לחיות עם השניות הזו כי היא נובעת כאמור במהות הקיום הלשוני. אבל אפשר גם לצמצם את החזית, וזאת על ידי שינוי התפיסה שלנו את הלשון. אני מציע מתאר מחשבתי משלי, שיהיה ודאי שנוי במחלוקת אבל אני מקווה שיספק גם חומר למחשבה. להצעה שאני מציע כמה קווים מנחים. לשם כך יש להבחין בין התחום הלקסיקלי-סמנטי לבין התחום הדקדוקי והתחבירי.

בתחום הלקסיקלי המתח הסמוי הוא בדרך כלל בין שתי צורות. האחת נקבעה בשלב כלשהו כצורה הנורמטיבית, והשנייה התפתחה ואף השתלטה על שפת הדיבור. כך ב"מזרון" שהתפתחה אולי מסיבות פונטיות. כך ב"מכבסה" ו"מתפרה" שהתבייתו על

משקל תקני אך לא זכו לתו התקן לו זכו מתפרה ומכבסה. כך גם בזוגות קרובים כמו "הכביסה תולה בחצר" לעומת "תלויה בחצר"; "עיקש" לצד "עקשן". כך בזוגות נרדפים רבים כמו "גיבוי" לעומת "תימוכין", "בוננות" לעומת "תובנה" ועוד רבים רבים.

תפיסתי היא שבמצבים אלה אין לגוף מתקן כלשהו סיבה ואפילו רשות לפסול צורה שהתפתחה בעברית החיה רק על בסיס כלל הבלעדיות. המאבק בין "מזרון" החדשה ו"מזרן" התלמודית על הבכורה חייב להישאר בשדה העברית החיה ולא, כמו שאומרים בספורט, "על השולחן הירוק". "תולה בחצר" שמקורו בשפת ימי הביניים נדחה לא מסיבות דקדוקיות אלא מפני שהוא מתחרה עם "האשה תולה כבסים בחצר". גם הדחייה הזו אינה צריכה להעסיק את ספר התקנים. ההתפתחות של "עיקש" במשמעות עקשן שאישית אינה אהובה עלי היא מוסברת מאליה: שתי המילים זהות בשורשן ויש ביניהן קירבת משמעות. צריך לזכור ולשנן לשואלים ולתוהים שהשפה, כל שפה, אינה לוח לוגריתמים. לא רק שהשפה יכולה לסבול חלופות בעלות מעמד שווה, היא בנויה כך. בתחום הסמנטי ודאי איננו יכולים לחשוב על מערכת שבה ייתכנו רק מילה או ביטוי יחיד במשבצת סמנטית.

שיבוש המערכות בקביעות האלה הוא ביחס לעצם המונח "שגיאה". על המונח הזה נכתבו טקסטים רבים מאוד וקל לי שוב להביא כאן דברים בשם אומרם, חיים בלנק: "מדקדקינו ומדריכנו הלשוניים, מתוך רצון כן לקבוע קנה מידה אחיד לנכונות לשונית, מגדישים לפעמים את הסאה במאמציהם לתקן שיבושים. ... הם שוכחים ששפה חיה וקיימת אך ורק כדי שיקלקלו אותה, כלומר, בכדי שישתמשו בפועל ועל ידי כך ישנו אותה בתהליך פוסק ובלתי נמנע... מן הראוי שחוקרי הלשון יקדישו לפחות חלק ממרצם לחקר התפתחות זו ולהסברתה, אם גם ייאלצו בשל כך לנטוש את ציד השגיאות והשיבושים, ואף להודות פה ושם שמשגה פלוני שוב אינו משגה, אלא חידוש שהכניסוהו והשרישוהו חיי הלשון עצמם".

צמיחה של שמות חדשים בדרכים שונות וממקורות שונים היא תהליך טבעי, וכל ניסיון לקבוע שמילה זו או אחרת היא שיבוש רק מפני שלא זכתה לתו תקן הוא מגוחך. מלים נאות כמו "כיסוי" בהוראה העיתונאית, "גיבוי" ו"תובנה" נחשבו שגיאות לאורך שנים על פי שלל נימוקים אך בעצם ללא כל הצדקה. צריך לזכור גם שבעברית משקלי שם רבים, והם פתוחים ליצירת מלים חדשות. צריך לזכור גם שלעתים מזומנות משקל שם כלשהו יכול לקלוט שורש מגיזרה שאינה שייכת לו לכאורה, כמו "משט" במשקל מפעל. צריך לזכור שכמה וכמה משקלים חדשים נוצרו בעברית החדשה, כמו "מפעילן" או "תפעול", אין כל סיבה לפסול אותן והן משמשות ליצירת מלים חדשות.

אני אף מתקומם כנגד אחד העקרונות המנחים לעתים קרובות את קובעי התקנים לפיו צורה מן המקורות עדיפה על צורה שהתפתחה בעברית החדשה. והרי קיבלנו מהמקורות כמה עשרות אלפי ערכים לקסיקליים והם גדלו פי שישה ושבעה.

סופר ידוע וידוע לשון רגן כנגדי במכתב מפורט על הביטוי "מכיר תודה", הרי הביטוי המקראי "מכיר לטובה" מעיד על הכרה בטובה שעשה פלוני, בעוד "מכיר תודה" הוא לטעמו חסר שחר. על הביטוי "הדיר את רגליו" אמר כי "יש לעקור את ההברה הזו",

ולהעדיף את הביטוי המקראי "הוקיר רגליו". דא עקא, שכל ישראל סביר מבין היטב מה טמון בהוראת "מכיר תודה" ו"מדיר רגליים", ובשניהם יש גם היגיון סמנטי לפחות כמו בביטוי הסתום "אבד עליו כלח". במקום לזעום על הנטישה לכאורה של ביטוי מן המקורות, מוטב להתפעל מן הדרך היצירתית שבה עושים ביטויים מן המקורות את דרכם אל השפה המודרנית החיה.

לעמדתי זו אין קשר לתופעה לשונית חשובה הרבה יותר מאותן שגיאות לכאורה והיא רידוד השפה והיעלמות הניואנסים. "רשם ספר" אינו שגיאה. הוא עילג ומעצבן מפני שהוא מבטל את בידול המשמעות בין יצירה קיימת ועומדת לטקסט יומיומי. "תביא נשיקה" הוא ביטוי דיבורי שאינו שגיאה, אלא מרכיב בהשתלטות על השפה של הפועל "הביא" לצד "עשה" "שם" וכמה מידידיהם הטובים. אני מאמין שעיקר המאמץ הלשוני צריך להתבטא בהעשרת השפה באמצעים שונים, ולא במאבק סזיפי לפסול צורות הנמצאות בשימוש רק מפני שאינן נושאות חן בעיני מישהו.

אני יגיד שהיא יושנת

הכלל שהצגתי לעיל סבוך יותר כשמדובר בתחום

הדקדוקי. שלא כמו בתחום הלקסיקלי, התחום הדקדוקי הוא מערכת שאמנם יש לה היסטוריה של שינויים והתאמות אך היא התקבעה לאורך הדורות, ועקרונותיה לא רק מוסכמים אלא גם מוטמעים בדורות המשתמשים לעתיד. האפקט של העילגות שאותו אנו נוטים לחרף ולגדף מתרכז בדרך כלל בתחום השיבוש הדקדוקי, מאחר שהדובר המשבש פוגע ביסודות השפה, ובעיקר במערכת הפועל, נטיות השם, צורני המינים וכדומה. על כן יש לעברית המדוברת היסטוריה של שיבושים מערכתיים עם תחנות ביניים או סימני דרך.

השגיאה המערכתית הוותיקה ביותר היא בעתיד מדבר: "אני יגיד". בשנים האחרונות אנו בעידן "הָרְגֵשְׁתִּי", בניין הֶפְעִיל, מכה שהפכה למגיפה. העשורים האחרונים הם ימי "שתי שקל". כך בשגיאות נפוצות פחות כמו הסערה שוֹכֶכֶת, או עוֹרְכֶת דִין, ולכיוון ההפוך מתפרֶקֶת ומשתֶבֶת. יש לשגיאות האלה הסברים פונטיים או דקדוקיים, אבל ההסברים אינם חשובים. לכל שגיאה, וודאי שגיאה מערכתית, יש הסבר. המשותף להן לענייננו שהשגיאות מיוחסות לעקרון מנחה כללי בשפה העברית ומערערות על עצם קיומו. הקבוצה הזו חשובה אך אינה גדולה, והדרך הנכונה להיאבק בה אינה לרוץ ולתקן כל אדם ברגעי האמת, אלא להפנות אליהן עורף. "אני יגיד" מתאר את מצב סביר: השגיאה ותיקה, אבל היא אינה מאיימת על הנורמה הלשונית, ועד היום ברור גם לדובר וגם לשומע שמדובר בשגיאה. כזוהי גם "יוֹשְׁנֶת". זה אינו המצב בבניין הֶפְעִיל המציב חלופה ההולכת ומתחזקת להפעיל הישן והטוב. ובראש הרשימה, הפולמוס על "שתי שקל" נמשך, אבל למרות שהשיבוש נפוץ, הוא ממשיך להיות מוגדר כשיבוש, ואפילו כסימן היכר לעילגות.

הבעיה מתחילה כשאנו נכנסים לפרדס הדקדוק ועוברים עץ עץ ומגלים, למרבה הזוועה או השמחה, שגם כאן ייתכנו בעוד ועוד מקרים כמה חלופות. החלופות האלו אינן תיאורטיות, אלא חלופות שהתפתחו במהלך השנים כמו אותו "לרכב". דגמים רבים מעניקים לנו את האפשרות לקבוע שתי חלופות החיות זו בצד זו בשלום בלי שיש בהן איום כלשהו על מערכת הדקדוק. בדרך כלל אחת מהן מנצחת. האם יש לנו הרשות לפסול את "לרכב" רק מפני שהצורה הנהוגה במקורות היא "לרכוב"? האם אין זכותם של דוברי העברית החדשה להעדיף את "לרכב"? שנים קבעו המדקדקים ש"פְּצָצָת מרגמה" היא שגיאה, אבל לשונם של הדוברים סירבה להגות את "פְּצָצָת מרגמה", עד שגם האקדמיה נענתה להם והפשירה את החלופה הראשונה. מי שמתעקש להמשיך ולפסול שגיאות לכאורה מסוג זה מחמיר את מצב בריאותו הנפשית של דוקטור ג'קיל שלנו: הוא תמיד ירגיש אשם, שוגה ומשבש, גם אם זה בהחלט לא מגיע לו.

"לרכב" היא דוגמה קלה, אבל היקף הכללים הדקדוקיים המיותרים המגבילים שימוש כלשהו רק למען עקרון הבלעדיות רב מאוד, ובדרך כלל חלוקת העבודה דומה. הביטוי הנפוץ, הטבעי, המקובל בין הדוברים והכותבים כאחד, הוא השגוי, והביטוי התקין, החקוק בכתובים הוא הנדיר. וכך גדל לנו דור חדש של מפוצלי אישיות אחוזים רגשי אשמה, ללא סיבה שמקורה בלשון. הסיבה נעוצה בתפיסת עולם לשונית שמן הראוי לשנותה.

התינוק שנולד לפני שעה קלה

אז מי יקבע, אתם שואלים. אתה? חס ושלום.

קטונתי. אנחנו? אם תרצו. ומי בכל זאת? האקדמיה? בכבוד. והרי האקדמיה עצמה קבעה לא אחת ולא שתיים שהיא אינה מתערבת בצורה שהתפתחה לצד צורה שנחשבה תקינה. אבל על האקדמיה לזכור שוב ושוב שהכוח להכריע והכוח להצליח בפסיקותיה נעוץ בהקשבה ובכבוד ליוצרי השפה האמיתיים, החיים כאן במדינת ישראל, והם אינם מעטים. שבעה מיליון איש חיים כאן. הם אינם אויבי השפה. הם הערובה לקיומה. יש להם קול מכריע במצבי מחלוקת.

כוח חיותה של העברית החדשה הוא המתח הזה בין הנורמה לבין הדוברים והכותבים עד אחרוני משתמשיה. במתח הזה עצם המונח "שגיאה" הוא גורם משבש קשר. הדרך היחידה לצמיחת השפה, הידורה ועושרה, הוא בדיאלוג בין נציגי השפה מטעם המדינה, מטעם הציבור ומטעם עצמם, לבין מחיי השפה, שאינם אדם זה או אחר, אלא התינוק הישראלי שנולד לפני שעה קלה, ואשר ידבר עברית כל חייו. זכרו: גם אם מצפים ממני, מכם, מן הסופר הרוגן, הלשונאי שונא הלעז, העורך הלשוני האכזר והמורה חסידה לקבוע הלכות, אין מפקידים בידינו בעלות על השפה. לכל היותר מבקשים מאתנו דעת יועץ שתחולתה זמנית בהחלט. איננו אדוני השפה, וטוב לה לשפה להמשיך ולחיות בממלכה שאין בה אדונים.

